

O'QUVCHILARNING SO'Z BOYLIGINI RIVOJLANTIRISHDA LUG'ATLARDAN VA QISQA HIKOYALARDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYASI

Embergenova Altinay Jumabekovna,

Assistant teacher of Karakalpak State University

ANNOTATSIYA

So'z boyligi ingliz tilini ikkinchi til sifatida o'rganadiganlar uchun akademik hayotida muhim rol o'ynashi inkor etilmaydigan haqiqatdir. Buning sababi shundaki, agar chet tilini o'rganuvchilarda so'z boyligi yetarlicha bo'lmasa, boshqa til qobiliyatlariga ham sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun Devid Uilkins "grammatikasiz juda oz narsani yetkazish mumkin. Lug'atsiz hech narsani yetkazib bo'lmaydi." deb juda to'g'ri aytgan. Shu sababli har qanday xorijiy tilda so'z boyligini o'rgatish va o'rganish juda muhim o'rinni egallaydi. Shunday qilib, turli usullar va strategiyalar ingliz tilini ikkinchi til sifatida o'rganuvchi o'quvchilarining so'z boyligini rivojlantirish uchun qo'llaniladi. Garchi muvaffaqiyat amaldagi har qanday metodologiya, strategiya yoki materialning xususiyatiga va o'quvchilarning ushbu metodologiya, strategiya va materialga bo'lgan tasavvurlariga hamda munosabatlariga bog'liq. Ushbu maqola o'quvchilarning lug'at boyligini rivojlantirishda qisqa hikoyalarning rolini o'rganishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: *So'z boyligini rivojlantirish, o'quvchilar, qisqa hikoyalardan foydalanish, lug'at, o'qitish strategiyalari, chet tilini bilish.*

ABSTRACT

It is an undeniable fact that vocabulary plays an important role in academic life for those who learn English as a second language. This is because if foreign language learners do not have enough vocabulary, they also have a significant impact on other language skills. David Wilkins therefore wrote that "very little can be conveyed without grammar. Nothing can be delivered without a dictionary." he said very correctly. Therefore, teaching and learning vocabulary in any foreign language plays a very important role. Thus, various methods and strategies are used to develop the vocabulary of English learners as a second language. Although success depends on the nature of any methodology, strategy or material in force and the reader's perceptions and attitudes towards that methodology, strategy and material. This article focuses on the role of short stories in the development of reader vocabulary.

Keywords: *Vocabulary development, readers, use of short stories, vocabulary, teaching strategies, knowledge of a foreign language.*

KIRISH

Lug'atni o'rganish va o'qitish har qanday chet tilini o'qitishning juda muhim jihatini tashkil etadi. Buning sababi shundaki, lug'at chet tilini o'rganuvchining darajasi va bilimni belgilashda so'nggi qaror bo'lib xizmat qiladi. Lug'atdan yetarlicha bilimga ega bo'lish qolgan til ko'nikmalari tinglash, gapirish, o'qish va yozish uchun ham muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, lug'at bo'yicha zarur bilimlar chet tilini o'rganuvchini samarali ma'ruzachi, yaxshi tinglovchi, o'quvchi va yozuvchiga aylantira oladi. Boshqa tomondan, so'z boyligining yetishmasligi ushbu to'rta til ko'nikmalariga sezilarli ta'sir qiladi. Shuning uchun lug'at o'qitish va o'rganish o'qituvchilar va o'quvchilar tomonidan alohida e'tiborga muhtoj. Shu sababli o'quvchilarning so'z boyligini boyitish uchun tizimli yondashuvni qo'llash kerak. Bu o'qituvchilar tomonidan tegishli metodologiya, material va strategiyani nazarda tutadi. Biroq har qanday metodologiya, material va strategiyaning muvaffaqiyati belgilangan maqsad va maqsadlarga erishishda natijalar bilan belgilanadi. Har qanday chet elliklarning umumiy maqsadi sifatida til o'rgatish va o'rganish - bu chet tilini o'rganuvchilarning muvaffaqiyatli muloqot o'rnatish, mustaqil va mustaqil bo'lishi uchun kompetentsiyani rivojlantirishdir.

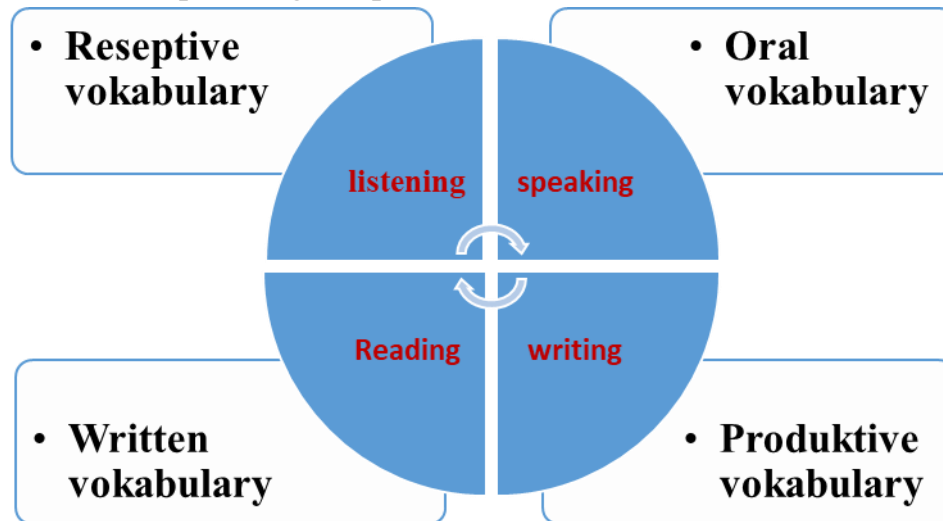
METOD VA METODOLOGIYA

Avtonom o'quvchilar uchun ushbu maqola ingliz tilini o'rganuvchilarning so'z boyligini rivojlantirishda, ularning kompetentsiyalarini rivojlantirishda, shuningdek ularni avtonom o'quvchilarga aylantirishda qisqa hikoyalardan foydalanishning rolini o'rganadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Lug'at atamasi talabalarning og'zaki va yozma so'zlarni tushunishini anglatadi. Bu tushunishning oddiydan farqi shundaki, tashqariga chiqadigan so'zlar lug'at ta'rifinigina emas, balki, kontseptual bilimlarini anglatadi. Va bunday bilimlarni egallash - bu sodir bo'ladigan qurilish jarayoni, vaqt o'tishi bilan talabalar boshqa so'zlar bilan bog'lashadi va misollarni o'rganishadi va so'zlarni kontekstda aniq ishlatishni o'rganishadi. O'quvchilar o'zlashtirishi kerak bo'lgan so'zlar va ulardan foydalanish ikki shaklda keladi: og'zaki va yozma. Og'zaki lug'atga biz tinglash va gapirishda aytadigan so'zlarni kiritsak, yozma lug'at esa o'qish va yozishda bu so'zlarni o'z ichiga oladi va biz ularni taniymiz va foydalanamiz. Yana bir farq ham so'zlarni bilish ustiga asoslanadi. So'zlarni bilishga asoslanib, receptive (qabul qiluvchi) va productive(samarali) lug'at bo'lishi mumkin. Qabul qiluvchi lug'atga biz eshitganimizda yoki ko'rganimizda taniydigan so'zlar kiradi. Boshqa tomondan, samarali lug'atga ham bu so'zlar kiradi. Biz ulardan gapirganda yoki yozganimizda

foydalanamiz. Bundan tashqari, bizning qabul qilishimiz bizning samarali lug'atimizdan kattaroq ekanligi haqida bahslashiladi va ishoniladi.

Maqsadli til lug'atini o'rganish va o'zlashtirish har qanday narsada juda muhim rol o'ynaydi. Lug'at bilimi o'quvchiga har qanday asosiy maqsad bo'lgan muvaffaqiyatli muloqotni o'rnatish va unga erishish, so'z boyligini oshirish, chet tillarini o'qitish va o'rganish imkonini beradi. Lug'at bilimi, shuningdek o'quvchiga turli xil yangi so'zlar orqali o'sha tilning boyligini kashf qilishga ham yordam beradi. Lug'atni bilish, o'quvchiga chet til va ona tilisini qiyoslash va taqqoslashga yordam beradi. Shuningdek, u ikki til o'rtasidagi farqlar o'xshashliklari orqali ikkala tilning til tizimlarini tushunishga va tilni haqiqiy ma'noda o'rganishga yordam beradi. Shu ma'noda, so'zlar tilning asosiy ifoda vositalari bo'lib, chet tilini o'rganuvchiga muloqot qilishda va samarali ifoda etishda yordam beradi. Lug'at ustidan mahorat o'quvchini samarali ma'ruzachiga aylantiradi. Lug'at boyligining yetishmasligi uni aloqani muvaffaqiyatli tashkil etish va erishishda muvaffaqiyatsizlikka olib keladi. Kam so'z boyligiga ega bo'lish o'quvchilarni ayovsiz doirada tuzoqqa solishi mumkin, chunki kengaytirilgan matnlarni o'qiy olmaydigan so'z boyligi va so'zlarni o'rganish strategiyalaridan foydalanishda unchalik muvaffaqiyatga erisha olmaydi. Shu bois o'quvchilar kengaytirish imkoniyatlarini qo'ldan boy berishadi.

O'quvchilarning so'z boyligini rivojlantirish ham muhimdir, chunki boshqa barcha tillarda lug'at yetishmasligi boshqa ko'nikmalarga ta'sir qiladi. Lug'at yetishmasligi shuningdek, o'quvchilarning muvaffaqiyatli muloqotni o'rnatishdagi muvaffaqiyatsizligining asosiy sabablaridan biri sifatida qaraladi, xoh u yozma xoh og'zaki bo'lsin. O'qish muammolari bo'lgan o'quvchilarda lug'at boyliklari kamligi har doim seziladi. Ovozli bilim orqali foydali lug'at (essential vocabulary) o'quvchilarni gapirish va yozishda qo'llab-quvvatlaydi. So'z boyligining kamligi ko'pincha mazmunli muloqotning yetishmasligiga olib keladi. Shuning uchun har bir urinish o'quvchilarning so'z boyligini yaxshilash uchun kerak.

Lug'atning ahamiyati til pedagogikasida ham barcha uchun har doim tan olingan. Kommunikativ yondashuvning dastlabki vakili Uilkins (1972) lug'atni o'rganish grammatikani o'rganish kabi muhimligini aniq ko'rsatdi. O'quvchi ona tili darajasiga yaqinlashganmi yoki yo'qmi, u kollokatsiyalarni yaxshi ishlatishi va aytishi mumkinligiga qarab hukm qilindi. O'quvchilar sinfida o'qitish, rivojlantirish va o'rganish asosiy muammo bo'lishi kerak. Lug'at tilni egallashning eng muhim qismlaridan biridir. Shuning uchun, yangi so'zlarni ongli va ongsiz ravishda o'rganish o'quvchilarning til darajasini rivojlantirish ertasi uchun asosiy asosdir. Shunday qilib, o'qituvchilar o'quvchilarning so'z boyligini rivojlantirish va ularning kommunikativ rivojlanishiga yordam berishga harakat qilishlari kerak.

O'quvchilarining so'z boyligini rivojlantirish usullari va strategiyalari.

An'anaga ko'ra, lug'at talabalar uchun o'rganish uchun alohida mavzu bo'lmagan, ammo gapirish, tinglash, o'qish va yozish darslarida o'qitilgan. Dars davomida, talabalar o'qituvchi va sinfdoshlar tomonidan taqdim etilgan sinf faoliyatiga tegishli bo'lgan o'z so'z birikmalaridan foydalanadilar va yangi so'zlar bilan tanishadilar. Ko'pgina o'quvchilar uchun lug'atni o'rganish o'z ona tilida ma'nolari bo'lgan yangi so'zlar ro'yxatini haqiqiy kontekst amaliyotisiz o'rganishni anglatadi. Aksariyat hollarda ta'lim kontekst, o'quvchilar, tez-tez ularning tilini o'rganish davomida notanish so'z bilan shug'ullanish kerak. Yangi so'z bilan bunday uchrashuv paytida o'quvchilar ikki tilli lug'atda so'zning ma'nosi yuqoriga qarashadi. Ko'pincha ular yangi so'zlar kontekstda ulardan haqiqiy foydalanish haqida hech qanday tasavvurga ega bo'lmagan satrlarni yozadilar.

Ko'pgina olimlar yangi so'zlarni yodlash orqali lug'atni o'rganishni to'xtatdilar. Buning sababi shundaki, lug'at ko'pincha leksik jihatni e'tiborsiz qoldirishga olib keladi va shu tarzda o'rganilgan. Boshqacha qilib aytganda, o'quvchilar lug'atni aniq shaklda ishlatishni bilishadi, lekin ular uni haqiqiy hayotdagi muloqotda turli xil ma'nolari bilan qanday ishlatishni bilishmaydi.

O'qituvchilar tomonidan o'quvchilar uchun qo'llanadigan so'z birikmalarini rivojlantirish uchun turli xil boshqa strategiyalar va yondashuvlar mavjud.

Birinchidan, so'zlar haqidagi bilimlarni tasodifan olish mumkin, bu yerda lug'at til faoliyatiga sho'ng'ish orqali rivojlanadi. So'zlar to'g'ridan-to'g'ri o'qitish orqali o'rganiladi, bu yerda talabalar so'zlarni tuzilgan yondashuv orqali o'rganishlari ham mumkin. O'qituvchilar ishlatilgan so'zlar doirasini kengaytirish bo'yicha tadqiqotlar, lug'atlar, tezauruslar va imlodan foydalanishni ham targ'ib qilishlari mumkin.

O'qituvchilar ham o'z talabalariga notanish yoki yangi so'zlarni yozishi mumkin bo'lgan lug'at daftarchasi berishlari mumkin. Hatto so'z o'yinlarni o'ynash ham rag'batlantirish mumkin. Interaktiv ishchi devorlar yaratilishi, ko'rsatilishi va

o'quvchilar yangi, qiziqarli va g'ayrioddiy lug'atni olishlari mumkin. Misol tariqasida aytishimiz mumkin-ki, Maykl Graves (2006) o'quvchilarning so'z bilimlarini rivojlantirish va samarali o'qitishni qo'llab-quvvatlaydigan muvaffaqiyatli lug'at dasturlari uchun asos yaratadi.

Uning ta'limotining asosi mustahkam so'z boyliklarini rivojlantirish uchun to'rt qismli dastur yondashuvni o'z ichiga oladi:

- (1) boyitish bilan ta'minlash va turli til tajribalari,
- (2) alohida so'zlarni o'rgatish,
- (3) so'z o'rganishni o'rgatish strategiyalar;
- (4) so'z ongini tarbiyalash.

Ammo bundan ham muhimi, o'qituvchilarning o'zi tajriba sifatida o'quvchilarga so'z boyligini rivojlantirish va boyitishga yordam berish mustaqil o'qishni rivojlantirishi va kengaytirishi mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarda so'z boyligining yetishmasligi, ular uchun muloqat jarayonida turli xil qiyinchiliklarga sabab bo'ladi. Shuning uchun, diqqat bilan rejalashtirilgan lug'at bo'yicha ko'rsatmalar, xususan qisqartirilgan hikoyalardan foydalanish o'quvchilarning eng ko'p duch keladigan muammosini bartaraf etish uchun zarur bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Allen, J. (1999). *Words, words, words: Teaching vocabulary in grades 4-12*. Portland, ME Stenhouse Publishers
2. Blachowicz, C., & Fisher, P. (2004). *Vocabulary lessons*. *Educational Leadership*, 61(6), 66-69.
3. Bromley, K. (2007). *Nine things every teacher should know about words and vocabulary instruction*. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 50, 528-536.
4. Brumfit, J. & Carter R.A. (Eds.) (1986): *Literature and Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press
5. Collie, J. and S. Slater (1987): *Literature in the Language Classroom*. Cambridge: University Press.
6. Dillard, M. (2005, December). *Vocabulary instruction in the English classroom*. *Studies in Teaching 2005 Research Digest*, 21-25.
7. Dixon-Krauss, L. (2002). *Using literature as a context for teaching vocabulary*. *Journal of Adolescent and Adult Literacy*, 45(4), 310-318
8. Duff, A. and Maley, A. (1990): *Literature*. Oxford University Press